NICOLAE SARAMANDU
(Bucureşti)

ÎN LEGĂTURĂ CU TERITORIUL DE FORMARE A LIMBII ROMÂNE (perspectivă istorică)

S-au împlinit în 2010 şapte decenii de la apariţia, în 1940, a primului volum din *Limba română*, opera cea mai importantă a lui Sextil Puşcariu şi una dintre cele mai importante ale lingvisticii româneşti. Am în vedere contribuţia determinantă a lui Sextil Puşcariu cu privire la originea dialectelor româneşti şi la teritoriul de formare a limbii române. La baza rezultatelor a stat un factor de *istorie internă* – comparaţia interdialectală –, prin care Sextil Puşcariu încetăţenise în lingvistica românească, încă din 1910, conceptul de *română primitivă* (în studiul *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, publicat în volumul omagial dedicat lui Wilhelm Meyer-Lübke).

Sunt două date – 1910 şi 1940 – şi am considerat că se cuvine să omagiez aici la Cluj, în institutul creat de el, care îi poartă numele, personalitatea lui Sextil Puşcariu. Omagiul nostru se întemeiază pe actualitatea punctelor de vedere susţinute de Sextil Puşcariu, confirmate de cercetări recente de *istorie externă* a limbii.

Din *Prefaţa* la volumul I şi din *Introducerea* la volumul al II-lea din primul tratat academic de *Istoria limbii române* (ILR II) rezultă concepţia – expusă succint – care a stat la baza elaborării lucrării. Observaţia cea mai importantă este că se ignoră, în mod deliberat, deşi e amintită, i s t o r i a e x t e r n ă, sau, în formularea din tratat, „datele istoriei sociale” (ILR I, p. 7), „istoria politică şi socială” (ILR II, p. 16).

Cu toate acestea, răzbat în părţile introductive – singurele în care se evocă istoria externă, adică datele oferite de izvoarele istorice – ecouri din concepţia unor istorici ai limbii române, nemenţionaţi ca

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

atare, privind *deplasările de populaţie* şi *teritoriul de formare a limbii române*: „E uşor de înţeles că momentele de discontinuitate [în evoluţia limbii] trebuie examinate şi *în funcţie de istoria socială* [subl. n.]. Se ştie, de exemplu, că dislocarea geografică a unor unităţi lingvistice duce la diferenţierea din ce în ce mai bine marcată a structurilor lor lingvistice" (ILR, vol. I, p. 7). Este evident că se face aici aluzie la Ovid Densusianu şi Al. Philippide, fără să se precizeze direcţiile în care s-au făcut dislocările geografice, adică deplasările de populaţie, şi nici perioada în care s-au produs.

În *Introducerea* la volumul al II-lea se admite faptul că „fixarea unor graniţe istorico-sociale pe întinsul teritoriu din estul Imperiului roman pe care s-a vorbit limba latină nu este o operaţie realizabilă prin mijloace exclusiv lingvistice" (ILR, vol. II, p. 17). Se recunoaşte aici necesitatea apelului la informaţiile de natură istorică. Este ceea ce au făcut, de fapt, lingviştii care s-au ocupat, în trecut, de istoria limbii române – Ovid Densusianu, Al. Philippide, S. Puşcariu, Al. Rosetti, Gh. Ivănescu –, fără ca punctele lor de vedere să coincidă întru totul.

În lipsa referirilor explicite la istoria externă a limbii, tratatul academic de istorie a limbii române – din care s-au publicat, în 1965 şi 1969, numai primele două volume, expunerea încheindu-se cu *româna comună* (secolele 8–9) – este, în realitate, o amplă g r a m a t i c ă i s t o r i c ă.

În operele lingviştilor menţionaţi anterior există un anumit dezacord cu opiniile istoricilor.

Principalele puncte de dezacord dintre istorici şi lingvişti privesc *extensiunea teritoriului romanizat* şi *migraţiile* (*deplasările de populaţie*). Lingviştii – spre deosebire de istorici – iau în considerare un teritoriu limitat de formare a limbii române (şi, implicit, a poporului român), explicând prin deplasări de populaţie extensiunea actuală a spaţiului în care se vorbeşte limba română cu dialectele ei. Punctual, este vorba de faimoasa „linie Jireček", prin care lingviştii fixează – pe baza inscripţiilor latine, respectiv greceşti – limita sudică a teritoriului romanizat, şi de un pasaj din opera istoricului bizantin Kekaumenos, *Strategikon* (secolul al XI-lea), unde se vorbeşte despre o deplasare spre sud a vlahilor, care, pornind dintr-un ţinut situat între Dunăre şi

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

Sava, au ocupat teritoriile din Elada (prin care, la vremea respectivă, se înţelegea Tesalia).

Trebuie să spunem, de la început, că istoricii nu au luat în consideraţie nici „linia Jireček", nici „mărturia" lui Kekaumenos (care, după cum se va vedea mai jos, a fost greşit interpretată de lingvişti).

„Linia Jireček" şi limita sudică a teritoriului romanizat

În ceea ce priveşte extensiunea spaţiului romanizat în sudul Dunării, „linia Jireček", stabilită pe baza inscripţiilor, nu trebuie considerată un obstacol. Ea mărgineşte două zone de influenţă culturală – latină la nord, greacă la sud –, fără să reprezinte limita meridională a teritoriului romanizat. După ce prezintă inscripţiile latine din provinciile Ahaia şi Macedonia (care cuprindea şi Tesalia şi teritoriul actual al Albaniei), în total 964 de inscripţii, H. Mihăescu afirmă: „Această cifră ridicată arată că *influenţa latină a fost foarte puternică şi că ea se întindea cu mult mai la sud de «linia Jireček»"* [subl. n.] (Mihăescu 1978, p. 86)[1].

Criteriul inscripţiilor nu are valoare absolută şi, după cum s-a observat de către istorici şi lingvişti (cf. Fischer 1985, p. 7; Mihăescu 1993, p. 15)[2], trebuie tratat cu prudenţă. Aşa cum prezenţa în număr mare a inscripţiilor – de exemplu, în Pannonia Superior (3 824 de inscripţii, în 313 localităţi)[3] – nu e o garanţie a impunerii romanităţii, nici lipsa lor nu probează, în sine, absenţa romanizării[4]. „Acest fapt ne

[1] „Cu timpul, s-a constatat că problema stabilirii acestei limite [între inscripţiile latine şi cele greceşti] era cu mult mai complicată decât păruse la început, prin faptul că existau enclave romane de-a lungul *Viei Egnatia*, şi mai la sud, până în Corint şi Patras; că în inscripţiile greceşti apărea un mare număr de nume proprii romane; că toponimia din zona greacă se dovedeşte a fi, pe alocuri, latină; în sfârşit, că raportul între cele două limbi nu a fost acelaşi în toate epocile" (Mihăescu 1978, p. 74).

[2] „A trage din inscripţii concluzii valabile este hazardat" (Niculescu 1999, p. 61).

[3] Cf. Mihăescu 1978, p. 168 (faţă de Dacia, cu 2 628 de inscripţii, în 246 de localităţi).

[4] „Inscripţiile latine [...] atestă existenţa unor aşezări romane, ceea ce nu înseamnă însă neapărat romanizarea (deoarece nu implică folosirea de către autohtoni

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

obligă să fim prudenţi atunci când încercăm să tragem anumite concluzii din răspândirea inscripţiilor latine" (Mihăescu 1993, p. 15).

Constatări de felul celor de mai sus confirmă afirmaţia făcută de G. I. Brătianu încă în 1937: „Cercetări noi asupra romanizării Peninsulei Balcanice par să fi probat acum că această linie de separare [«linia Jireček»] este cam artificială, că Macedonia şi o mare parte din regiunile meridionale ale peninsulei erau latinizate sau cel puţin bilingve, latina fiind vorbită şi scrisă nu mai puţin decât greaca" (Brătianu 1937, p. 47-48). În acelaşi sens se pronunţaseră anterior Th. Capidan şi N. Iorga (într-o recenzie la o lucrare a lui Th. Capidan): „Dl Capidan are dreptate să limiteze la litoral elementul grec. Eu însumi am atacat delimitarea etnică pe baza inscripţiilor" (N. Iorga, în „Revue historique", V, 1928, p. 168 – *apud* Capidan 1932, p. 26).

În aceeaşi direcţie se înscriu opiniile exprimate recent de către autori străini: „dogmatismul cu care Jireček a insistat pe demarcaţia rigidă între vorbitorii de limbă latină şi vorbitorii de limbă greacă în Imperiul Roman a condus la multă confuzie" (Winnifrith 1987, p. 46). În două contribuţii (1990, 1992), A. B. Černjak a arătat, pe baza surselor bizantine, că în Tracia (unde autohtonii au fost asimilaţi până în secolul al V-lea) populaţia „era de limbă romanică sau de limbă greacă, fiind, probabil, în mare parte, bilingvă" (Černjak 1992, p. 104).

În Macedonia un rol important a avut, în procesul de romanizare, *Via Egnatia*, principala arteră de circulaţie care lega Roma de orientul Imperiului, fiind „artera cea mai sigură şi totodată cea mai rapidă între Italia, Grecia nordică şi Asia Mică" (Mihăescu 1978, p. 78). „Localităţile cu inscripţii latine se succedau de-a lungul acestei căi şi gravitau în jurul ei, atestând rolul deosebit de important pe care ea l-a jucat în procesul romanizării Macedoniei, care a

a limbii latine). Dar nici absenţa inscripţiilor nu dovedeşte prin ea însăşi absenţa romanizării" (Fischer 1985, p. 18).

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

devansat procesul de romanizare a altor provincii sud-est europene ale Imperiului Roman" (*ibidem*).

Pe *Via Egnatia* – numită de aromâni, până astăzi, *Calea Mare* – intră în istorie, la anul 976, *vlahii călători* – menţionaţi de Kedrenos –, care, aşa cum rezultă din interpretările recente, asigurau paza acestei importante artere de circulaţie. *Via Egnatia*, în Macedonia, şi trecătorile montane din Pind (dintre care cea mai importantă este pasul Zygos, arom. *Giug* 'jug', de lângă localitatea aromânească Aminciu, la cumpăna apelor între Epir, Tesalia şi Macedonia) formau o reţea de căi de comunicaţie totdeauna bine păzite de garnizoanele militare, implicând o prezenţă romană permanentă în zonă.

Cele arătate mai sus ne ajută să înţelegem de ce istoricii (N. Iorga etc.) şi, dintre lingvişti, reprezentanţii Şcolii clujene (S. Puşcariu, Th. Capidan, N. Drăganu) nu au ţinut seamă, în fixarea teritoriului de formare a limbii române, de „linia Jireček", pe care S. Puşcariu, de exemplu, nu o pomeneşte în lucrările sale. Ea nu este amintită nici de Marius Sala în lucrarea de sinteză *De la latină la română* (1998) şi nici în recentul tratat de *Istorie a românilor* (2001, vol. I–IV).

Deplasări ale populaţiei romanizate (secolele V-XI). „Mărturia" lui Kekaumenos

După retragerea din Dacia, în principal a armatei şi a administraţiei romane în sudul Dunării (secolul al III-lea), nu mai sunt consemnate în izvoarele istorice deplasări semnificative ale populaţiei romanizate în măsură să explice prezenţa masivă a românilor în nordul Dunării şi romanitatea bine atestată din ţinuturile sud-dunărene.

Este evident că au existat mişcări de populaţie, îndeosebi ale migratorilor, ca şi unele deportări, colonizări, deplasări metanastasice (ale păstorilor), inclusiv ale populaţiei romanizate, în ţinuturile stăpânite odinioară de romani. Insuficienţa semnalărilor în acest sens a

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

fost recunoscută de către istorici şi lingvişti[5], inclusiv de adepţii teoriilor migraţioniste[6].

Vom prezenta, în continuare, atestări istorice ale unor deplasări sau presupuse deplasări ale populaţiei romanizate petrecute în secolele V-XI.

În *Miracula Sancti Demetrii* (scriere hagiografică de la sfârşitul secolului al VII-lea, anul 680) se vorbeşte, pentru prima dată, de o deportare – de către slavii şi avarii năvălitori – în Panonia de sud, în teritoriul dintre Dunăre şi Sava (Serbia actuală), a unei populaţii aduse din sud (prizonieri); evenimentul se petrecea la anul 621 (după alţii, la 617–618) (cf. *Românii* 1997, p. 102). Este **singura mărturie istorică** privind o deplasare de populaţie (printre care vor fi fost şi romanici) din Peninsula Balcanică în sudul Panoniei, căreia D. Onciul, adeptul teoriei admigrării populaţiei romanizate din sudul în nordul Dunării, i-a dat o interpretare inadecvată[7]. D. Onciul omite să menţioneze faptul că, în textul în discuţie, se spune, în continuare, că populaţia deportată în nord a revenit, după 60 de ani, în locurile de baştină, în câmpia din apropierea Bitoliei (Macedonia) (cf. *Românii* 1997, p. 102), unde îi găsim astăzi pe aromâni (cf. Saramandu 2005, p. 11). G. I. Brătianu a

[5] „În zadar vom căuta «leagănul» românilor, în zadar vom căuta să ghicim vetrele în jurul cărora s-a închegat poporul nostru: istoria nu le numeşte, iar lingvistica ne indică numai nuclee din care au pornit anumite inovaţii de limbă" (Puşcariu 1940, p. 255). „Este adevărat că nici izvoarele privitoare la teritoriul bulgar, nici cele din Serbia nu ne-au păstrat vreo ştire despre mişcări mari ale vlahilor" (Dragomir 1959, p. 165). Vezi şi Brătianu 1937, p. 12.

[6] Unul dintre aceştia, D. Onciul, afirma că în *Miracula Sancti Demetrii* (secolul al VII-lea) avem „unica ştire istorică din Evul Mediu care indică o migrare română în dreapta Dunării" (Onciul 1885, p. 598).

[7] Criticându-l pe D. Onciul, Al. Philippide nu acordă prea mare importanţă acestei ştiri: „Cum că vor fi fost români printre captivii aduşi de slavi şi de avari în Pannonia Inferior sudică pe la anul 609 nu este îndoială. Dar că aceşti captivi au fost aduşi de-a stânga Dunării şi că au înmulţit aici numărul românilor băştinaşi din Dacia, la care ar fi lăţit şi creştinismul, acestea sunt scăpări din vedere ale autorului, căci de-a stânga Dunării n-au fost aduşi captivii, ci de-a stânga Savei, şi nici cu românii din Dacia n-au avut cum să vie în contact acei captivi, căci Dacia Traiană, chiar dacă i-am întinde graniţa de vest până la Tisa, şi sudul Pannoniei Inferior erau teritorii deosebite" (Philippide 1925, p. 759-760).

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

sesizat faptul că în *Miracula Sancti Demetrii* e vorba de o „dublă migraţiune" şi că acest „du-te-vino al captivilor şi al emigranţilor de pe un mal pe altul al Dunării nu încetase, în pofida invaziei slave şi – fără îndoială – tocmai din cauza ei" (Brătianu 1937, p. 55).

După bătălia de la Lebunion (Tracia) din anul 1091, împăratul Alexios I Comnenul a colonizat în ţinutul Megleniei (Macedonia) o parte dintre pecenegii făcuţi prizonieri, împreună cu familiile lor. La scurtă vreme, într-un decret din 1094 al aceluiaşi împărat, se vorbeşte de vlahii din Meglenia, de unde rezultă că pecenegii colonizaţi fie erau amestecaţi cu români din ţinuturile dunărene, fie au întâlnit vlahi existenţi dinainte acolo (cf. Năsturel 1989, p. 54–56; cf. şi Saramandu 2004, p. 26).

În *Anonymi Descriptio Europae orientalis* (anul 1308) se vorbeşte despre vlahii foarte numeroşi din ţinutul situat între Ahaia, Macedonia şi Salonic, pe care geograful anonim îi consideră urmaşii „păstorilor romani" din Panonia, izgoniţi de aici de hunii lui Attila (în secolul al V-lea). Este o deducţie lipsită de suport istoric, întemeiată pe ocupaţia comună populaţiei romanizate din nordul şi din sudul Dunării: păstoritul. Iată comentariul lui S. Puşcariu: „Se pare deci că anonimul nostru, cunoscând, pe de o parte, cronicile ungureşti cu ştirile despre vlahii care erau «pastores Romanorum» locuind în Panonia la venirea hunilor şi aflând, pe de altă parte, despre vlahii din Pind, care erau tot păstori şi vorbeau o limbă romanică, păstrători ai tradiţiei că sunt veniţi din regiunile dunărene, a combinat cele două ştiri, făcând din vlahii din Pind urmaşii păstorilor romani din Panonia"[8]. Despre romanicii supuşi barbarilor în ţinuturile stăpânite odinioară de romani în nordul Dunării avem mărturii din epocă, secolele IV-V (Hyeronimus, Salvianus), de la care aflăm că „plebea

[8] Sextil Puşcariu, [recenzie la] *Anonymi Descriptio Europae orientalis*, în DR, IV, 1924–1926, partea a doua, p. 1389. Cf., în acelaşi sens, Nicolae Drăganu: „Geograful anonim, un călugăr catolic care a petrecut mai mult timp în Europa sud-estică, păstrând tradiţia cronicilor ungureşti privitoare la «pascua Romanorum», face legătura dintre românii apuseni ai Panoniei propriu-zise cu cei din Tracia, Macedonia şi Tesalia, cu care alcătuiau un lanţ, iar inelele intermediare erau numeroşii români apuseni care se găseau pe teritoriul actualei Iugoslavii" (Drăganu 1933, p. 19); cf. şi Năsturel 1989, p. 61.

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

romană avea o singură dorinţă: să i se permită să-şi ducă viaţa împreună cu barbarii" (Salvianus, *De gub. dei*, V, 8 – *apud* Drăganu 1933, p. 28–29). Această constatare se verifică, în cazul romanicilor din regatul lui Attila, prin relatările istoricului bizantin Priscus Panites, care i-a cunoscut nemijlocit cu prilejul misiunii diplomatice la curtea regelui hunilor (mijlocul secolului al V-lea) (cf. Saramandu 2004, p. 11-12; 2005, p. 8, 17).

Acestea sunt singurele atestări istorice privind deplasările (deportările, colonizările) mai importante ale unor grupuri, implicând şi populaţia romanizată, din sud în nord (secolul al VII-lea) sau din nord în sud (secolele al V-lea, al XI-lea). Dintre acestea, singura care poate fi luată în consideraţie este cea referitoare la colonizarea în Meglen de către împăratul bizantin Alexios I Comnenul (sfârşitul secolului al XI-lea) a strămoşilor meglenoromânilor (probabil o populaţie amestecată, de pecenegi şi români din ţinuturile dunărene, care au întâlnit, eventual, în Meglen vlahi balcanici, adică aromâni)[9].

La cele de mai sus se adaugă „mărturia" scriitorului bizantin Kekaumenos[10], care, în secolul al XI-lea, vorbeşte despre vlahii din Epir, Macedonia şi Elada [= Tesalia], oferindu-ne prima relatare cuprinzătoare despre prezenţa aromânilor în actualele lor aşezări din sudul Peninsulei Balcanice. Din textul lui Kekaumenos rezultă că în secolul al X-lea aromânii se găseau deja în ţinuturile greceşti, căci la 980 un bunic al său, Niculiţă, era guvernator peste „vlahii din Elada".

Ampla relatare a lui Kekaumenos despre vlahii din ţinuturile greceşti cuprinde un pasaj în care e vorba de originea lor: „[Neamul vlahilor] niciodată n-a păstrat credinţă faţă de cineva, nici faţă de împăraţii de demult ai romanilor. Purtând război împotriva lor împăratul Traian şi zdrobindu-i cu totul, i-a supus, iar regele lor ce se chema Decebal a fost ucis şi capul său înfipt într-o suliţă în mijlocul oraşului

[9] Cât despre strămoşii istroromânilor, deplasarea lor treptată, în secolele XII–XV, spre nord-vestul Peninsulei Balcanice, până în Istria, a fost documentată istoric (pe baza surselor sârbeşti şi croate) de Silviu Dragomir; cf. Dragomir 1959, p. 95–100, 168–170.

[10] Este vorba de scrierea acestuia, alcătuită între anii 1075–1078 şi menţionată în lucrările lingvistice mai ales sub numele de *Strategikon*; titlul socotit mai potrivit de către istorici este cel de *Sfaturi şi povestiri*. Pentru informaţii recente referitoare la Kekaumenos, cf. Djuvara 1991, p. 23–24, 33–43.

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

romanilor. Căci aceştia [vlahii] sunt cei numiţi daci şi bessi. Înainte vreme ei trăiau pe lângă râul Dunăre şi Saos, râu pe care astăzi îl numim Sava, unde trăiesc acum sârbii, în locuri întărite şi greu accesibile. Încurajaţi de acest fapt, simulând prietenie şi supunere faţă de împăraţii de odinioară ai romanilor, ei, ieşind din întăriturile lor, prădau ţinuturile romanilor. De aceea, mâniaţi împotriva lor, cum s-a spus, i-au nimicit. Şi ei [vlahii], părăsind acele locuri, s-au răspândit în tot Epirul şi Macedonia, iar cei mai mulţi s-au aşezat în Elada”[11].

Acest pasaj a fost, până nu demult, greşit înţeles, în general, de către istorici şi lingvişti[12], care au considerat că strămoşii aromânilor au migrat din nord spre sud la o dată nedeterminată, începând cu secolele al VI-lea–al VII-lea (la pătrunderea slavilor din sudul Dunării) până în secolul al XI-lea. Redăm opinia lui Al. Rosetti, după care deplasarea s-a produs chiar în vremea când scriitorul bizantin îşi redacta relatarea: „În privinţa locuinţei primitive a aromânilor, cronicarul bizantin Kekaumenos (secolul al XI-lea), vorbind de aromânii care **în vremea sa** [subl. n.] «s-au împrăştiat peste tot Epirul şi Macedonia, iar cei mai mulţi s-au aşezat în Elada», arată că ei trăiau «înainte vreme pe lângă Dunăre şi pe lângă Sau, pe care râu îl numim astăzi Sava»”[13].

În două contribuţii recente, istoricii Neagu Djuvara (cf. Djuvara 1991) şi A. B. Černjak (cf. Černjak 1991) au examinat critic interpretările date de istoricii români şi străini textului lui Kekaumenos,

[11] Pentru textul original în greacă, cf. Djuvara 1991, p. 25; Černjak 1991, p. 255.

[12] Fac excepţie, dintre istorici, A. D. Xenopol, iar dintre lingvişti, Al. Philippide, care au exprimat rezerve cu privire la textul lui Kekaumenos; cf. Saramandu 1997, p. 408–409.

[13] Rosetti 1986, p. 324. Dintre lingvişti, cel din urmă care a acordat credit „mărturiei” lui Kekaumenos a fost Ion Gheţie, considerând că nu există motive să fie pusă „sub semnul întrebării veridicitatea informaţiei scriitorului bizantin” (Gheţie 1987, p. 138). Precizând că „acest text capital îi stinghereşte pe apărătorii ideii de autohtonie a aromânilor”, istoricul Petre Ş. Năsturel declară că „îi dă crezare” (Năsturel 1989, p. 51-52). Într-o notă, la p. 51, a articolului în discuţie, Petre Ş. Năsturel menţionează: „Totuşi colegul nostru N. Djuvara [...] ne propune o nouă lecţiune a acestui pasaj controversat (şi, într-adevăr, destul de neclar) din Kekaumenos”. Bizantinologul român se referă la o comunicare ţinută de Neagu Djuvara la Paris în 1990; textul comunicării a apărut în 1991 la Bucureşti, în „Revue roumaine d’histoire” (cf. Djuvara 1991).

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

ajungând, în mod independent, la acelaşi rezultat privind data la care scriitorul bizantin considera că vlahii au apărut în ţinuturile greceşti: „După cum se vede chiar din text, Kekaumenos explică apariţia vlahilor în Epir, Macedonia şi Grecia prin înfrângerea lui Decebal de către romani" (Černjak 1991, p. 260, vezi şi p. 263; cf. şi Djuvara 1991, p. 44–45).

Iată cum rezumă Neagu Djuvara „raţionamentul probabil" al lui Kekaumenos: „El ştie din auzite, din opinia curentă la oamenii cultivaţi din Bizanţ, că cei care încă mai vorbesc «latina» în imperiu, vlahii, sunt vechii daci şi bessi. [...] Kekaumenos venise în contact direct şi indirect, prin familia sa, cu vlahii din Elada. Şi se întreabă cum se face că se găsesc aici aceşti vlahi, pe care el îi ştie a fi daci şi bessi. Când descoperă istoria exterminării dacilor de către Traian, el deduce, în naivitatea sa, că acela a fost momentul când dacii-vlahi au fugit din Serbia timpului său în Elada. La asta se rezumă, după părerea noastră, faimoasa «mărturie» a lui Kekaumenos" (Djuvara 1991, p. 59).

Din cele de mai sus rezultă că pasajul din textul lui Kekaumenos referitor la prezenţa vlahilor în Elada în secolul al X-lea nu reprezintă o mărturie a „coborârii" aromânilor din nordul în sudul Peninsulei Balcanice în secolul al X-lea sau într-o perioadă imediat anterioară.

Izvoarele istorice din secolele IV-XV[14] atestă prezenţa populaţiei romanizate într-un spaţiu vast, „din Dacia până în Pind" (grec. απὸ Δακ…ἀεπ… Π…νδου), cum se exprima în secolul al XV-lea Laonic Chalcocondil, care adăuga: „vlahi se numesc şi unii şi ceilalţi" (cf. FHDR, vol. IV, p. 453)[15]. Din precizarea că „dacii [= românii] vorbesc o limbă apropiată de a italienilor" şi că „au această limbă şi obiceiuri de-ale romanilor" (FHDR IV, p. 455) rezultă că scriitorului bizantin îi erau la fel de clare originea romană şi latinitatea limbii vorbite de români. Un singur lucru nu putea lămuri autorul: „Şi n-aş

[14] Pentru o prezentare a acestor izvoare, cf. Saramandu 2004, p. 9–80.

[15] O formulare asemănătoare apare la S. Puşcariu: *„din Carpaţii nordici până în Pind* vârfurile munţilor poartă nume româneşti" (Puşcariu 1940, p. 148) [subl. n.]; cf. şi Capidan 1942, p. 143 („în epoca de după părăsirea parţială a Daciei sub Aurelian, limba latină a răsunat *din Carpaţi până în Pind* şi de la ţărmurile Adriaticei până la Marea Egee").

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

putea să explic şi să spun care din aceştia la care au venit" (*ibidem*, p. 453), ceea ce înseamnă că nu avea în vedere explicarea prezenţei lor în ţinuturile unde locuiau prin migraţie din nord în sud sau invers. Nu e amintit nicăieri Kekaumenos, a cărui „mărturie" nu a fost luată vreodată în consideraţie în istoriografia bizantină (şi ulterior, grecească)[16].

Originea românei şi a dialectelor sale trebuie căutată în vastul spaţiu romanizat din nordul şi din sudul Dunării, unde, în ţinuturile stăpânite de romani, s-a creat un *continuum romanicum*, o „pânză de romanitate", care s-a destrămat în urma aşezării slavilor în sudul Dunării (cf. *Ist. rom.* 2001, vol. II, p. 586).

Iată delimitarea geografică a romanităţii sud-dunărene la anul 1000, aşa cum apare în recentul tratat de *Istorie a românilor*, în care nu se vorbeşte de vreo migraţie: „Aceşti români, urmaşi ai romanităţii sud-est europene, formau în jurul anului o mie o pânză demografică aproape continuă, acoperind o bună parte din spaţiul balcanic, din zona Pindului şi a Tesaliei, cu ramificaţii spre Epir sau Peninsula Calcidică şi cu prelungiri peste munţii Haemus, până la Dunăre, Sava şi Drava"[17].

Unitatea limbii române nu se opune admiterii acestui vast spaţiu romanizat. Ea se explică prin unitatea latinei şi prin caracterul unitar al limbii de substrat, fiind susţinută, veacuri de-a rândul, de permanentele contacte dintre populaţia romanizată din nordul Dunării şi cea din Peninsula Balcanică: „Din acest contact permanent şi din

[16] Cu privire la continuitatea romanităţii sud-balcanice s-a pronunţat N. Iorga: „Mai că nu există element care să fie mai conservativ decât acela al locuitorilor de la munte, şi aşa-zişii macedoromâni sau români din Pind nu şi-au dezminţit în veci firea lor proprie. De vreo mare strămutare nu se vorbeşte niciodată, nici chiar în perioada istorică mai bine cunoscută, mai nouă. […] Că s-ar fi refugiat din Moesia în Tesalia din pricina unor barbari străini, slavi sau orice alţii vor mai fi fost pe atunci, nu e de admis" (Iorga 1905, p. 91).

[17] *Ist. rom*. 2001, vol. III, p. 288. „Nu numai deci Dacia Traiană, ci şi ţările care se întindeau la sudul ei, pe lângă Marea Adriatică şi, în lat, din Dunăre până în inima Balcanilor, alcătuiau *o pânză deasă de element roman*, care cuprindea, în parte, tocmai acele ţări în care răsună astăzi dialectele limbii româneşti, acel dacoromân, acel macedoromân şi acel istroromân, încât astfel regăsim în acestă *continuitate teritorială a elementului roman*, în părţile unde se vorbeşte astăzi limba română, originea comună a celor trei dialecte" (Xenopol 1888, p. 334) [subl. n.].

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

acest schimb continuu – în care evacuarea aureliană nu e decât un episod – a rezultat unitatea poporului român şi a limbii sale" (Brătianu 1937, p. 60). În perioada care a urmat retragerii aureliene, „societatea nord-dunăreană s-a dezvoltat în relaţii directe pe plan economic, etnografic, politic şi spiritual cu provinciile latinofone din dreapta marelui fluviu. Istoria ei nu poate fi, deci, izolată de acest mare complex" (FHDR, vol. II, p. V).

Acest vast spaţiu romanizat, atestat istoric, a fost delimitat de S. Puşcariu în cunoscuta-i plastică formulare, arătând că „romanii au locuit un teritoriu extins, care în sud se întindea până unde creşte *smochinul* şi *castanul*, încălecând Dunărea, al cărei *ţărm* era într-o vreme «hotar» de ţară, şi se întindea în regiunile cu terenuri petrolifere şi băi de aur din Carpaţii unde păşteau turmele de bouri" (Puşcariu 1940, p. 253).

Recent, Gh. Mihăilă atrăgea atenţia asupra necesităţii luării în considerare a datelor istorice: „istoria limbii române se cuvine să fie studiată în strânsă corelaţie cu istoria poporului român: lingviştii nu pot să se hazardeze în consideraţii istorice fără a ţine seama în cel mai înalt grad de concluziile autorizate ale specialiştilor, în caz contrar riscând să formuleze ipoteze fără acoperire. [...] În această privinţă, credem că modelele lor trebuie să fie mai degrabă Sextil Puşcariu şi Alexandru Rosetti, decât Ovid Densusianu şi Alexandru Philippide" (Mihăilă 1996, p. 43).

În recentul tratat de *Istorie a românilor* s-a realizat o prezentare organică, unitară a romanităţii orientale – nord- şi sud-dunăreană – din care s-a născut poporul român. De rezultatele obţinute trebuie să se ţină seama în prezentarea istoriei limbii române.

BIBLIOGRAFIE

Brătianu 1937 = G. I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucureşti, 1937.

Capidan 1932 = Th. Capidan, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 1932.

Capidan 1942 = Th. Capidan, *Macedoromânii. Istorie, etnografie, limbă*, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1942.

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

Černjak 1990 = A. B. Černjak, *Vizantijskie svedetel'stva o romanskom (romanizovannom) naselenii Balkan V-VII vv*. [partea I], în „Vizantijskij vremennik", 51, 1990, p. 132–141.
Černjak 1991 = A. B. Černjak, *Kekavmen o proishoždenii vlahov*, în „Acta associationis internationalis «Terra antiqua balcanica»", VI, Sofia, 1991, p. 255-263.
Černjak 1992 = A. B. Černjak, *Vizantijskie svedetel'stva o romanskom (romanizovannom) naselenii Balkan V-VII vv*. [partea a doua], în „Vizantijskij vremennik", 53, 1992, p. 97–105.
Djuvara 1991 = Neagu Djuvara, *Sur un passage controversé de Kékauménos*, în „Revue roumaine d'histoire", XXX, 1991, nr. 1–2, p. 23–66.
Dragomir 1959 = Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu*, Bucureşti, 1959.
Drăganu 1933 = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticei*, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, 1933.
FHDR II, IV = *Fontes historiae Daco-Romanae* (Izvoarele istoriei României), vol. II, ediderunt Haralambie Mihăescu, Gheorghe Ştefan, Radu Hâncu, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1970; vol. IV, ediderunt Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Şerban Tanaşoca, Tudor Teoteoi, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1982.
Fischer 1985 = I. Fischer, *Latina dunăreană*, Bucureşti, 1985.
Gheţie 1987 – Ion Gheţie, *Originea dialectelor române*, în LR, XXXVI, 1987, nr. 2, p. 136–146.
Iorga 1905 = N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes im Rahmen seiner Staatsbildungen*, I, Gotha, 1905 (citările se fac după ediţia în limba română: *Istoria poporului românesc*, Bucureşti, 1985).
ILR I, II = *Istoria limbii române*, vol. I-II, Editura Academiei, Bucureşti, 1965, 1969.
Ist. rom. 2001, vol. I–IV = *Istoria românilor*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2001.
Mihăescu 1978 = H. Mihăescu, *La langue latine dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti – Paris, 1978.
Mihăescu 1993 = H. Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, Bucureşti, 1993.
Mihăilă 1996 = G. Mihăilă, *Istorie şi lingvistică. Continuitatea românilor la nodul Dunării*, în „Analele Universităţii din Craiova. Seria ştiinţe filologice, lingvistică", XVIII, 1996, nr. 1–2, p. 34–46.
Năsturel 1989 = Petre Ş. Năsturel, *Les Valaques de l'espace byzantin et bulgare jusqu'à la conquête ottomane*, în vol. *Les Aroumains*, Paris, 1989, p. 45–78.
Niculescu 1999 = Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, 3. *Noi contribuţii*, Cluj-Napoca, 1999.
Onciul 1885 = D. Onciul, *„Teoria lui Roesler. Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană" de A. D. Xenopol. Dare de seamă critică*, în „Convorbiri literare", XIX, 1885, nr. 1–5, 7 (citat după Onciul 1968, vol. I, p. 131–260).
Onciul 1968 = Dimitre Onciul, *Scrieri istorice* (ediţie îngrijită de Aurelian Sacerdoţeanu), vol. I-II, Bucureşti, 1968.

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)

Philippide 1925 = Al. Philippide, *Originea românilor*, I, Iaşi, 1925.
Poghirc 1989 = Cicerone Poghirc, *Romanisation linguistique et culturelle dans les Balkans. Survivance et évolution*, în *Les Aroumains*, Paris, 1989, p. 9–44.
Puşcariu 1940 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, I. *Privire generală*, Bucureşti, 1940.
Românii 1997 = *Românii de la sud de Dunăre. Documente*, Bucureşti, 1997.
Rosetti 1986 = Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, 1986.
Sala 1998 = Marius Sala, *De la latină la română*, Bucureşti, 1998.
Saramandu 1984 = Nicolae Saramandu, *Aromâna*, în *Tratat*, p. 423–476.
Saramandu 1997 = Nicolae Saramandu, *Despre coborârea aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice. „Mărturia" lui Kekaumenos*, în SCL, XLVIII, 1997, nr. 1–4, p. 407–417 (republicat în Saramandu 2004, p. 112–122).
Saramandu 2004 = Nicolae Saramandu, *Romanitatea orientală*, Editura Academiei Română, Bucureşti, 2004.
Saramandu 2005 = Nicolae Saramandu, *Originea dialectelor româneşti*, Bucureşti, 2005.
Tratat = Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul românesc, 1984
Winnifrith 1987 = T. J. Winnifrith, *The Vlachs. The History of a Balkan People*, London, 1987.

LE ROUMAIN DANS LE CADRE DE LA ROMANIA ORIENTALE (quelques problèmes de l'histoire de la langue roumaine) (*Résumé*)

1. À partir des inscriptions latines de la Romania orientale, l'auteur se prononce contre l'importance qu'on a accordée à la „ligne Jireček" dans l'etablissement de la limite méridionale de l'espace romanisé.

2. Les sources historiques (Vème-XIème siècles) n'offrent aucune attestation d'un déplacement massif de la population romanisée dans la direction sud-nord ou nord-sud. Dans ces circonstances la théorie migrationiste concernant l'origine du roumain parlé au nord et au sud du Danube est privée de support documentaire.

3. D'après les linguistes (Sextil Puşcariu, Marius Sala) et les historiens (A. D. Xenopol, N. Iorga, G. I. Brătianu, le recent traité *Istoria românilor*, 2001), la langue roumaine avec ses quatre dialectes a pris naissance dans le vaste espace romanisé (*continuum romanicum*) de l'Empire Romain d'Orient.

CUVINTE-CHEIE: *istoria limbii române, inscripţii latine, romanizare.*
KEYWORDS: *history of romanian language, latin inscriptions, romanization.*

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti"
050711 Bucureşti, str. 13 Septembrie, 13
nicolaesaramandu@yahoo.com

BDD-V738 © 2012 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-10-31 16:58:56 UTC)